

Wie vindt de onbekende oorlogsvrouw?

Katlijn Malfliet

Professor emeritus KU Leuven en Vredesvrouw

Vrijdag 10 november 2023

De onbekende oorlogsvrouw brengt een heel andere boodschap dan de onbekende soldaat, schrijft Katlijn Malfliet. Ze is een symbool voor vrede – een teken van hoop, niet van herdenking.

11 november is de dag waarop we oorlogsslachtoffers herdenken en de wapenstilstand vierden. Zij die stierven voor het vaderland krijgen een publieke hulde bij het monument voor de onbekende soldaat. Maar kijk, zo mogelijk nog onbekender dan de onbekende soldaat is de onbekende oorlogsvrouw. Nochtans is ze niet aan haar proefstuk toe. In Hasselt prijkt haar beeltenis, een bronzen borstbeeld van kunstenaar Jan Calmeyn, al sinds 1998 op het Guldensporenplein aan de groene Ring. In 2021, een jaar later dan gepland vanwege de coronapandemie, was ook Leuven aan de beurt. Toen werd het beeldhouwwerk ‘De Onbekende Oorlogsvrouw – Vrede heeft vrouwen nodig’ van kunstenaar Liliane Versluys plechtig ingehuldigd op het Benedenplein-Jeanne Devosplein achter het Leuvense station. Het staat symbool voor de pijnlijke ervaring van vrouwen met oorlog en geweld en – daarmee onmiddellijk verbonden – hun potentieel constructieve rol in de vredesopbouw.

Het initiatief daartoe werd genomen door de Leuvense Vredesbeweging met steun van de stad Leuven en de KU Leuven. In opvolging van Hasselt, waar Pax Christi in samenwerking met de stad de huldetraditie aan het beeld op 11 november al meer dan twee decennia in stand houdt, heeft het Leuvense stadsbestuur vorig jaar beslist om op die dag de huldiging van de onbekende oorlogsvrouw evenwaardig en complementair te maken aan de herdenking van de onbekende soldaat.

Bizarre oorlogslogica

De onbekende oorlogsvrouw brengt een heel andere boodschap dan de onbekende soldaat. Als allegorie voor de Vrede is zij ontstaan uit verontwaardiging: verontwaardiging voor het goedpraten van zoveel geweld in onze maatschappij en in de wereld, verontwaardiging over het feit dat vrouwen vaak vergeten werden in het oorlogsgebeuren (ongetwijfeld hebt u zelf al bedacht dat er niets vrouwelijks is aan de onbekende soldaat en zoals onze Waalse vredesvriendinnen en -vrienden ooit schamper opmerkten: zelfs naar de vrouw van de onbekende soldaat wordt niet omgekeken).

Vrouwen zijn al te zeer een blinde vlek in de oorlogsherinnering. Maar vrouwen worden op zoveel manieren met geweld geconfronteerd, en met oorlogen waarin de vijand vermoorden en vrouwen verkrachten (vrouwelijke burgers!) behoort tot een bizarre oorlogslogica.

Oorlogen tussen staten en gewelddadige conflicten tussen bevolkingsgroepen zijn fenomenen die van bij de aanvang leiden tot een afzonderlijke benadering van het mannelijke en het vrouwelijke deel van de bevolking. Dat hebben de recente oorlogen in het Midden-Oosten en in Oekraïne weer duidelijk gemaakt. Terwijl mannen (als groep) tijdens het gewapende conflict worden gezien als strijdkrachten en als diegenen die een staat of bevolkingsgroep verdedigen in de publieke sfeer, worden vrouwen samen met hun kinderen (eveneens als groep) beschouwd als te beschermen, want belangrijk voor de reproductie van ‘de eigen soort/het eigen volk’ en voor de zorg en het behoud van kinderen, huis en haard.

Vrouwen voor vrede

Dat vrouwen verkracht worden tijdens oorlog en gewelddadig conflict is van symbolische en strategische betekenis: verkrachting van vrouwen betekent een trefzekere slag toebrengen aan de vijand: in de eerste plaats aan de vrouwen zelf als deel van de burgerbevolking, maar ook aan (al dan niet strijdende) mannen en aan de groep als dusdanig.

Dergelijke verkrachtingen doen zich vaak voor als een groepsfenomeen dat kan uitgroeien tot georganiseerde oorlogsmisdaad, zoals recente gebeurtenissen in oorlogsgebieden als Ethiopië, Noord-Irak, Oost-Congo en ex-Joegoslavië aantonen. Vrouwen verliezen hun zonen en partners als gevolg van de oorlog, zelf behoren ze vaak samen met hun kinderen tot het groeiende aantal burgerslachtoffers. Redenen genoeg voor vrouwen om zich te verzetten tegen de waanzin van oorlog en geweld.

Vanwege hun bijzondere (vaak heldhaftige) positie en kwetsbaarheid in oorlog en conflict zijn vrouwen als eersten geroepen om geweld af te zweren, te protesteren tegen gewapend conflict, militarisme en patriarchale systemen en te werken aan duurzame vrede. Daarom is er een enorm potentieel tot mobilisering van vrouwen voor de vredeszaak: tegen gewapend geweld en militarisering. Alleen is dat potentieel vooralsnog sterk onderbenut. Niet dat er niets gebeurt vanuit geweldloos vrouwelijk verzet: denk aan de internationaal georganiseerde Vrouwen in het Zwart, de Moeders voor Vrede, de (thans monddood gemaakte) Soldatenmoeders in Rusland, de Argentijnse moeders van de Plaza de Mayo, de Women International League for Peace and Freedom, en de Muur van Moeders tegen het etnisch geweld in de Verenigde Staten.

Angstaanjagende tijden

Meer zelfs, we beschikken in dat verband over belangrijke internationale documenten en afspraken. Ze blijven jammer genoeg al te vaak dode letter: resolutie 1325 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties en haar negen opvolgingsresoluties verbinden de VN-lidstaten (ook België dus) ertoe om vrouwen niet alleen als slachtoffer van oorlog en conflict te zien, maar ook en in de eerste plaats als legitieme en volwaardige deelnemers aan vredesonderhandelingen en vredesopbouw. Uit de jaarlijkse rapporten van de lidstaten (niet alleen in België, maar ook in andere VN-lidstaten) over de implementatie van die resoluties, blijkt telkens opnieuw hoe het leger garen spint bij die resoluties om meer vrouwen in zijn rangen op te nemen.

Dat is niet de bedoeling van die resoluties (of zou het toch niet mogen zijn): vrouwen hebben hun genderspecifieke redenen (hun eigen redenen als vrouw, dus) om een belangrijke bijdrage te leveren aan vrede en solidariteit, door hun collectieve inzet om oorlog te voorkomen en om conflicten op een geweldloze manier op te lossen. Wars van alle militaire logica.

De standbeelden van de onbekende oorlogsvrouw in Hasselt en Leuven roepen op tot duurzame vrede. Ze vertellen het verhaal van hoop en geloof in een toekomst van vrede. Een verhaal dat zo noodzakelijk is in deze angstaanjagende tijden van oorlogsescalatie en schrijnende triomf van het 'militair-industriële complex'. Vandaar de slogans: 'Vrede heeft Vrouwen nodig' en 'Vrouwenkracht is Vredesmacht'.

De onbekende oorlogsvrouw roept op om radicaal, actief én geweldloos voor vrede te gaan, vanuit een versterkende vrouwelijke blik. Hopelijk nemen tal van andere steden en gemeenten het initiatief om hun standbeeld van de onbekende oorlogsvrouw op te richten, niet als herinneringsmonument, maar als teken van hoop.